

τὴν νῆσον διεσκόρπισε τοὺς μαθητὰς καὶ ἀνέστειλε τὴν τακτικὴν τῆς Ἀκαδημίας λειτουργίαν. Ἄλλ' ὁ διαπρεπὴς Πατριάρχης Κων/πόλεως Σαμουὴλ Χαντζερῆς ἐκτὸς τῆς Πατριαρχικῆς Ἀκαδημίας ἀναδιωργάνωσε καὶ τὴν Πατριάδα Ἀκαδημίαν καὶ συνεκράτησε πάλιν αὐτήν. Ἰδιαζόντως δὲ ἐμερίμνησε περὶ αὐτῆς ὁ Πατριάρχης Γρηγόριος Ε' ὅστις ὑπῆρξε τρόφιμος τῆς Πατριάδος Ἀκαδημίας, ἐπὶ τοῦ ἐπιφανεστάτου αὐτῆς Διδασκάλου Δανιὴλ Κεραμέως (1801). Ὁ Κεραμεὺς ὑπῆρξεν ἐφάμιλλος τοῦ ἴδρυτοῦ καὶ πρώτου Διδασκάλου τῆς Ἀκαδημίας Μακαρίου, εἰς αὐτὸν δὲ ὀφείλεται ἡ τελευταία τῆς Ἀκαδημίας ἀκμὴ. Ὁ Πατριάρχης Γρηγόριος τῷ 1797 ἐξέδωκε σπουδαιοτάτας διατάξεις περὶ τῆς Ἀκαδημίας δι' ὧν ἐρρύθμισε τὸν ἐσωτερικὸν αὐτῆς βίον. Ἄλλ' ἀνέδωκε τότε τὰς τελευταίας αὐτῆς ἀναλαμπὰς ἢ λαμπρὰ ἐκείνη τῶν ἑλληνικῶν γραμμάτων ἐστία.

Προσῆγγισεν ἤδη τὸ 1821, ἐν δὲ ταῖς αἰθούσαις τῆς Πατριάδος Ἀκαδημίας δὲν ἐδιδάσκοντο πλέον ὁ Πλάτων καὶ ἡ γραμματικὴ τοῦ Θεοδώρου Γαζῆ. Οἱ Ἕλληνες νεανίαι ἤκουον τοὺς ἐνθουσιώδεις λόγους τῶν διδασκάλων κατὰ τῶν Τούρκων τυράννων. Ἐξεργάγη ἡ μεγάλη Ἐπανάστασις, μεθ' ἣν ἰδρύθη τὸ μικρὸν Βασίλειον τῆς Ἑλλάδος, προσέτρεχον δὲ ἀπανταχόθεν τῶν Ἑλληνικῶν χωρῶν οἱ Ἕλληνες φοιτηταὶ εἰς τὸ Πανεπιστήμιον τῶν Ἀθηνῶν.

Αἱ Ἑλληνικαὶ Ἀκαδημίαι τῶν μετὰ τὴν ἄλωσιν χρόνων ὑπῆρξαν ἀνώτερα Ἐκπαιδευτήρια τῆς Ἑκκλησίας, παρασχόντα ἀνεκτιμήτους εἰς τὸ δουλεῦον Ἔθνος ὑπηρεσίας. Διὰ τῶν Ἀκαδημιῶν καὶ τῶν ἄλλων ἐκπαιδευτηρίων διεκρατήθη ἀνημμένη ἢ λαμπὰς τῆς Ἑλληνικῆς παιδείας ἐν μέσῳ τῆς Τουρκικῆς λαίλαπος. Ἄνευ δὲ τῆς Ἑλληνικῆς παιδείας καὶ ἀνευ τῆς προστατευσάσης αὐτήν Ἐκκλησίας οὐδὲ ἡ ἀπελευθέρωσις τοῦ Ἑλληνικοῦ Ἔθνους ἀπὸ τῆς Τουρκικῆς τυραννίας θὰ καθίστατο δυνατὴ. Τιμὴ καὶ δόξα εἰς τοὺς ἴδρυτάς, προστάτας καὶ διδασκάλους τῶν Ἑλληνικῶν Ἀκαδημιῶν.

Μετὰ τοῦτο γίνεται ὑπὸ τοῦ κ. Καμπούρογλου ἡ ἐπομένη ἀνακοίνωσις:

ΙΣΤΟΡΙΑ.—Ἡ ἀφιλοκέρδεια τοῦ Νικηταροῦ, ὑπὸ κ. Δημ. Γρ. Καμπούρογλου.

Ἐν ἀπὸ τὰ ὄνειρά μου ἦτο — καὶ συνήθως τὰ ὄνειρα τῆς ἡμέρας δὲν ἐπαληθεύουν — νὰ γράψω διὰ τοὺς ἑλληνοτουρκικοὺς πολέμους τοῦ Ἀγῶνος, ἐν συγκρίσει καὶ ἐκ παραλλήλου πρὸς τοὺς ἑλληνοπερσικοὺς τῆς ἀρχαιότητος, μετὰ προσφυγῆς ἐνίοτε, πρὸς πλήρη παραλληλισμὸν, καὶ εἰς τὰ Ὀμηρικὰ ἔπη.

Πρέπει νὰ ὁμολογήσω ἐν τούτοις, ὅτι τὴν σκέψιν ταύτην ὀφείλω εἰς τὸν Νικη-

ταρᾶν, ὅστις βλέπων τοὺς Τούρκους φεύγοντας πανικοβλήτους εἰς τὴν μάχην τῶν Δολιανῶν, ἐφώναζεν εἰς αὐτούς: «Σταθῆτε Πέρσαι νὰ πολεμήσωμε!» — Περσιάνους μάλιστα τοὺς ἀπεκάλει.

Εἰς τὸν Νικηταρᾶν δὲ καὶ θὰ περιορισθῶ σήμερον. Δὲν θὰ τὸν βιογραφήσω ὅμως· διότι θὰ ἦτο ἀνάγκη τότε νὰ ἀναπτύξω ὄλον τὸν ἀπελευθερωτικὸν τῶν Ἑλλήνων Ἄγωνα, ἀφοῦ εἰς τὰς σημαντικωτέρας μάχας, καὶ ἐντὸς καὶ ἐκτὸς τῆς Πελοποννήσου, παρέστη καὶ ἔδρασεν ὁ Νικηταρᾶς μετὰ τοῦ Κολοκοτρώνη, τοῦ Ὑψηλάντου, τοῦ Ὀδυσσέως, τοῦ Καραϊσκάκη καὶ ἄλλων, πάντοτε εἰς τοὺς κινδύνους πρῶτος, καὶ μόνον κατὰ τὴν διανομὴν τῶν λαφύρων φεύγων.

Εἰς τὴν ἀνακοίνωσίν μου ταύτην, θὰ σταθῶ εἰς ἓν ἰδίως σημεῖον τοῦ βίου του, πολὺ χαρακτηριστικὸν ὅμως, προτάσσω κατ' ἀνάγκην εἰσαγωγικά τινα.

Κατὰ τὸ ἔτος 1822 ἡ Τουρκία, ἀπηλλαγμένη ὀπωσδήποτε ἐξωτερικῶν κινδύνων καὶ ἐσωτερικῶν περισπασμῶν, ἀποκεφαλίσασα δὲ καὶ τὸν Ἄλῃ Πασᾶν, ἀπεφάσισε νὰ συγκεντρώσῃ ὅλας αὐτῆς τὰς στρατιωτικὰς δυνάμεις καὶ νὰ τὰς ρίψῃ εἰς τὴν Πελοπόννησον, πρὸς ἐξοντωτικὴν ἀπόσβεσιν πάσης ἐν αὐτῇ ἐπαναστατικῆς ἐστίας, καταστροφομένου συγχρόνως καὶ παντὸς ἔχγους Ἑλληνικῆς ζωῆς ἐπιπροσθούσης τυχὸν εἰς τὴν πορείαν τῆς στρατιᾶς τῆς.

Καὶ ἐφθασεν ἡ διαταγὴ τοῦ Διδανίου, ὅπως αἱ δυνάμεις αὐταὶ συγκεντρωθοῦν εἰς τὴν Λάρισσαν, ὅπου νὰ προσκομισθῇ, ἐν ἀπιστεύτῳ ἀφθονία, πᾶν ἐφόδιον πολέμου, τροφῆς καὶ τρυφῆς ἀκόμη, ἀλλὰ καὶ πᾶν μεταφορικὸν μέσον.

Ἀρχηγὸς τῆς στρατιᾶς ταύτης ὠρίσθη ὁ κυρίως συντελέσας εἰς τὴν καταστροφὴν τοῦ Ἄλῃ Πασᾶ Χουρσήτ, στρατηλάτης νοήμων, ἀνδρεῖος, πεπειραμένος καὶ ὠμός.

Αὐτὸς εἶχε καὶ εἰδικοὺς λόγους μίσους ἐναντίον τῶν Ἑλλήνων, τῆς Πελοποννήσου ἰδίως, διότι κατὰ τὴν ἄλωσιν τῆς Τριπολιτσᾶς καὶ τοὺς θησαυροὺς του κατέλαβον οἱ ἐπαναστάται καὶ τὰς γυναῖκάς του ἠχμαλώτισαν.

Συγχρόνως τὸ Διδάνιον ἀπεφάσισε τὸν καταρτισμὸν καὶ πάλιν μεγάλου στόλου ἐξ 100 καὶ πλέον σκαφῶν μικρῶν καὶ μεγάλων, διὰ τῆς συμμετοχῆς καὶ πλοίων τῆς Ἀλγερίας, τῆς Τύνιδος καὶ τῆς Αἰγύπτου.

Μέγας κίνδυνος ὀλέθρου ἀπειλεῖ ὁμολογουμένως τὴν Ἑλλάδα καὶ εἶναι ἀνάγκη νὰ τὴν προστατεύσῃ ἡ Θεία Δύναμις.

Καὶ τὴν προστατεύει.

Κάποιος δηλαδὴ εἰς τὸ Διδάνιον, ἰσχυρὸς καὶ φθονερὸς συγχρόνως — ἐκ τοῦ μὴ σπανίζοντος εἶδους αὐτοῦ — θὰ ὑπέδειξεν, ὅτι ἀρκετὰ ἐδοξάσθη ὁ Χουρσήτ, καὶ ὅτι μία ἐπὶ πλέον ἐπιτυχία θὰ ἔχῃ ὡς φυσικὴν συνέπειαν καὶ πρόσθετον δύναμιν, ἢ ὅποια δυνατόν νὰ δημιουργήσῃ καὶ καμμίαν νέαν ἀποστασίαν. Ἄλλως τε ὁ Χουρ-

σήτ ἐσφετερίσθη τοὺς θησαυροὺς τοῦ Ἀλῆ Πασᾶ, ἐκ τῶν ὁποίων μικρὸν μόνον μέρος ἀπέστειλεν εἰς τὸν Χαζενέν.

Καὶ ἀπεφασίσθη ν' ἀντικατασταθῇ ὁ Χουρσήτ εἰς τὴν ἀρχηγίαν τῆς ἐναντίον τῶν Ἑλλήνων ἐκστρατείας ταύτης, καὶ νὰ διαταχθῇ ὅπως παραμείνῃ εἰς Λάρισσαν ὡς ἀνώτατος ἐπόπτης πάσης ἐνεργείας πρὸς συγκρότησιν τῆς στρατιᾶς. Προσθέτως ὁμοῦς ὑπεδείχθη εἰς αὐτὸν νὰ καταγίνῃ διὰ νὰ καταρτίσῃ ὅπωςδὴποτε καὶ τὴν λογοδοσίαν του.

Διάδοχός του ὠρίσθη ὁ συμπράξας μετ' αὐτοῦ εἰς τὸν κατὰ τοῦ Ἀλῆ πόλεμον καὶ ἱκανὰ συναποκομίσας Μαχμούτ Πασᾶς, ὁ γνωστότατος ὡς Δράμαλης.

Ὁ Δράμαλης ἦτο ἀνὴρ καταγωγῆς εὐγενοῦς· ἦτο νέος, ἀκμαῖος, ὠραῖος, μεγαλοπρεπής, πλούσιος καὶ ριψοκίνδυνος· ἀλλ' ἐπηρμένος καὶ κοῦφος — ἀνοητότατος ἂν θέλετε.

Εἶχε δὲ καὶ πρόσθετον χάρισμα· ἦτο φιλοχρήματος. Ἀπόδειξις τούτου ἡ ἀκράτητος χαρὰ τὴν ὁποίαν ἠσθάνθη, ὅταν εἰς τὸν Ἀκροκόρινθον κατεδείχθη εἰς αὐτὸν ἡ κρύπτη τοῦ Κιαμήλ, ἐξ ἧς παρέλαβε θησαυρὸν δλόκληρον, ἐπαυξήσας αὐτὸν διὰ τῆς ὠραίας χήρας τοῦ Κιαμήλ, τὴν ὁποίαν καὶ συνεζεύχθη.

ὑπὸ τὸν Δράμαλην τῶρα ἐτάχθησαν ἐννέα πασάδες, ἐν οἷς καὶ εἰς πρῶην μέγας Βεζύρης καὶ πολλοὶ Δερέμπεηδες, πάντες σχεδὸν γνωστοὶ καὶ ἐξ ὀνόματος.

Οἱ συγκεντρωθέντες εἰς τὴν Λάρισσαν πολεμισταὶ ἀνῆρχοντο εἰς 30 χιλιάδας, ἔχοντες ὡς πυρῆνα τοὺς δεδοκιμασμένους ἀνδρας εἰς τὸν κατὰ τοῦ Ἀλῆ ἀγωνα.

Τὸ στράτευμα αὐτὸ εἶχεν ἀνάλογον πυροβολικόν, ἀλλὰ καὶ μέγαν ἀριθμὸν ἵππικου. Ὑπῆρχον δὲ 20 χιλιάδες πολεμικῶν ἵππων, 30 χιλιάδες μεταγωγικῶν ἵππων καὶ ἡμίονων καὶ 500 καμήλες.

Ἡ ἐκκίνησις τῶν ἐπιδρομῶν αὐτῶν, τελευτῶντος τοῦ Ἰουνίου τοῦ 1822, ὑπῆρξε πομπικῆ. Τὴν περιγράφει καὶ ξένος αὐτόπτης:

Ὁ θόρυβος ὁμοιάζε πρὸς μυκηθμοὺς παμμεγίστης ἀγέλης ταύρων. Προηγούντο πολυάριθμοι Δερβίσαι καὶ παντὸς εἶδους λειτουργοὶ τοῦ Ἀλλάχ, ἀγέρωχοι καὶ ἀλαλάζοντες.

Ἦκούοντο στίχοι τοῦ Κορανίου, θρησκευτικὰ καὶ πολεμικὰ ᾄσματα καὶ παντὸς εἶδους βαρβαρόφωνα ὄργανα.

Τοὺς ἤχους συνεπλήρουν πυροβολισμοὶ χαρᾶς.

Μετὰ τὴν πρωτοπορίαν ταύτην ἤρχοντο οἱ πολυάριθμοι καὶ ποικιλωτάτης μορφῆς καὶ περιβολῆς πολεμισταί, καὶ μετ' αὐτοὺς πολυπληθεῖς ὑπάλληλοι, ἀστρολόγοι, νεκρομάντις, γόητες καὶ θαυματοποιοί, πωληταὶ καπνοῦ, ὀπίου, θεριακῆς, παντὸς εἶδους ἐδωδίων, ποτοπῶλαι, μεταπράται, τροφδοταί, ἀλλὰ καὶ σιδηρουργοί, ἵπποκόμοι, ὑπηρέται, ἀργυραμοιβοί, λησταί, δῆμιοι καὶ ἀρκετοὶ τοιχοδιώκται.

Ἦρχοντο κατόπιν οἱ φορτηγοὶ ἵπποι καὶ οἱ ἡμίονοι, φέροντες σκηνάς, ἀποσκευάς, ὄπλα, πολεμεφόδια καὶ τροφάς.

Τελευταῖαι ἐβάδιζον μετὰ νωχελοῦς ἀξιοπρεπείας αἱ κατάφορτοι καμήλαι.

Εἰς τὸν θόρυβον τοῦ μέσῳ νεφελῶν σκόνης βαδίζοντος πολυσυνθέτου αὐτοῦ συγκροτήματος, προσέειδον κάτι ἐξόχως δαιμονιώδες οἱ χρεμετισμοὶ 40 χιλιάδων ἵππων.

Δὲν θὰ παρακολουθήσωμεν τὰς καταστροφὰς τῶν ὀρδῶν τούτων· ἄλλως τε ἄρκετὰ σχετικὰ ἔχουν γραφεῖ.

Ἐκάστην ἐκ τῶν καταστροφῶν αὐτῶν ἀνήγγελλεν ὁ Δράμαλης εἰς τὸ Διδάνιον ὡς νίκην ἔνδοξον.

Καὶ ἡ Κωνσταντινούπολις ἐπανηγύριζε, χειροκροτούντων τῶν μισελλήνων — διότι ὑπῆρξαν καὶ τοιοῦτοι.

Θὰ σταθῶμεν μόνον ἐπ' ὀλίγον εἰς ὑψηλὴν καὶ περίοπτον θέσιν τῶν Γερανείων ὀρέων τῆς Μεγαρίδος: «ἀέρες» ὀνομάζεται ἡ θέσις αὕτη ὑπὸ τοῦ λαοῦ.

Ἐκεῖ ὁ Δράμαλης καθήσας ἐπὶ εἴδους τινὸς θρόνου, ἔδειξε τὴν Πελοπόννησον ἑξαλλος ἐξ ἐνθουσιασμοῦ καὶ λαβῶν στάσιν ἐξόχως μεγαλοπρεπῆ, διένειμε τὰς ἐπαρχίας τῆς Πελοποννήσου εἰς τοὺς κορυφαίους τῶν ὑπ' αὐτόν, κατόπιν δὲ διέταξε γενικὴν ὁμοβροντίαν, ἐκτελεσθεῖσαν ὅπωςδὴποτε, καὶ ἐπροχώρησε.

Τὴν 5 Ἰουλίου ἡ στρατιὰ διήλθε τὸν Ἰσθμόν· εἰσέβαλεν εἰς τὴν Πελοπόννησον, καὶ κατέλαβε τὴν Κόρινθον ἀμαχητί. Κατόπιν ὁ Δράμαλης ἐπροχώρησε πρὸς τὴν Ἀργολίδα πανστρατιᾶ, μὴ ἀποδεχθεὶς ἐν τῇ οἰήσει τοῦ τὰ προταθέντα εἰς αὐτὸν διάφορα στρατηγικὰ σχέδια.

Ποῦ νὰ φαντασθῇ ὁμως ὁ Δράμαλης, ὅτι ὀπισθὲν του, κατὰ τὴν προσφυστάτην ἔκφρασιν: «ἐκλείσθησαν αἱ πύλαι».

Ἡ Ἑλλάς ἦτο ἠνωμένη τότε· μικροδιαφωνίαι τινὲς καὶ μικροέριδες εἰσήγαγον ἐνώπιον τοῦ γενικοῦ κινδύνου.

Καὶ εἶναι πολὺ χαρακτηριστικὴ μία περισθεῖσα ἐπιστολὴ τοῦ Ὀδυσσεῶς Ἀνδρίτζου, ἀγγέλλουσα τὴν ἀθόδον τοῦ Δράμαλη:

«Σὰς στέλνω 30 χιλιάδες τούρκους γιὰ νὰ ὁμονοήσετε. Κάμετέ τους ὅ,τι ἠμπορεῖτε. Ἐγὼ σὰς ὑπόσχομαι νὰ μὴν περάσουν ἄλλοι.»

Καὶ πράγματι, οἱ περιφημοὶ στρατηγοὶ καὶ ὄπλαρχηγοὶ τῆς Ρούμελης παρημπόδιζον ὅσον ἠδύναντο πᾶσαν μετὰ τοῦ Δράμαλη ἐπικοινωνίαν τοῦ Χουρσήτ, ὁ ὁποῖος ἴσως κατὰ βάθος καὶ νὰ μὴ εἶχε καὶ μεγάλην ἐπιθυμίαν νὰ συντρέξῃ τὸν σφετεριστὴν τῆς δόξης του.

Τὸ στρατηγικὸν σχέδιον τῶν Ἑλλήνων ἀρχηγῶν κατεστρώθη ὁμοφώνως. Συνίστατο δὲ εἰς τὸ νὰ κρατήσουν τὴν Ἀκρόπολιν τοῦ Ἀργους καὶ τὰς μεγάλας πηγὰς

τῶν ὑδάτων τῆς Ἀργολίδος, νὰ παρεμποδίσουν δέ, κατὰ τὸ δυνατόν, τὴν διὰ διαφόρων ὁδῶν πρὸς τὴν Τριπολιτᾶν προέλασιν τοῦ στρατεύματος τοῦ Δράμαλη, ὥστε, παραμένον τοῦτο κατ' ἀνάγκην ἐφ' ἱκανὸν χρόνον εἰς τὸ Ἄργος, νὰ λιμοκτονηθῇ· διότι προλαβόντες κατέκαυσαν ἤδη οἱ Ἑλληγες πᾶσαν ἀποθήκην σίτου, ὡς καὶ τὰς θημωνιάς ἀκόμη αὐτάς· κατέστρεψαν δὲ καὶ οἰαδήποτε τρόφιμα εὑρισκόμενα τυχὸν ἐν τῷ τόπῳ.

Τὸ σχέδιον ὅμως αὐτὸ ὑπεβोधήθησε πολὺ καὶ ἡ παροικιῶδης λειψυδρία τοῦ ἔτους αὐτοῦ, καθ' ὃ, καὶ τὰ φρέατα, ἀλλὰ καὶ αἱ πηγαὶ καὶ οἱ ποταμίσκοι ἀκόμη, ἐξηράνθησαν· ἐνῶ ὁ ἥλιος τῆς Ἑλλάδος ἐξηκόντιζε τὸ φοβερώτερον τοῦ Ἰουλίου πῦρ, ἐξ ἄλλου δὲ ἀνομβρία δεινὴ ἐπεκράτει: «χαλκοῦ γεγονότος πρὸς ὑετὸν οὐρανοῦ».

Παρ' ὅλα ταῦτα οὐδὲν ἴσως θὰ κατωρθοῦτο ἄνευ τῆς ἀδρανείας τοῦ Τουρκοῦ στόλου.

Ὅταν ἐπεφάνη οὗτος πλέων πρὸς τὸν Ἀργολικὸν κόλπον ἀπελπισία κατέλαβε πάντας.

Ἐξαφνα ὅμως ὁ στόλος μετέβαλε διεύθυνσιν, ἀποφασίσαντος ἴσως τοῦ Καπετᾶν ἀγᾶ νὰ δράσῃ ἐντὸς τοῦ Κορινθιακοῦ κόλπου, ἀφοῦ προηγουμένως παραλάβῃ ἐκ Πατρῶν τὸν νέον Καπετᾶν πασαῖν, τὸν διάδοχον τοῦ Καρᾶ Ἀλῆ, ὅστις, ὡς γνωστόν, πυρίκαυστος καὶ καταμωλωπιτισμένος ἀπέθανεν, ἀφοῦ εἶδε καιομένην τὴν ναυαρχίδα του, διὰ τοῦ πυρσοῦ τοῦ Κανάρη.

Ὅπως ὀρθῶς διατυπώνει τὸ φαινόμενον τοῦτο, εἰς τὰ ναυτικά τῆς ἐκστρατείας τοῦ Δράμαλη, δόκιμος ἱστορικός: «Ὁ στόλος αὐτός, ὡσάν νὰ μὴ ἐφρόντιζε περὶ τῶν συμφερόντων τοῦ Κράτους του, ὡσάν νὰ ἦτο ξένος ὁ ἐν τῇ Ἀργολίδι ἀγών, ἀντὶ νὰ εἰσπλεύσῃ, καὶ συμπράττων μετὰ τοῦ στρατοῦ, νὰ καταστρέψῃ διὰ μιᾶς τὰ πάντα, ἐξηκολούθησε τὸν πλοῦν του πρὸς τὰς Πάτρας».

Παρέμεινε δ' ἐκεῖ ὁ στόλος, μετὰ τοὺς πανηγυρισμοὺς ἐπὶ τῇ ἀναρρήσει τοῦ νέου Καπετᾶν πασαῖ, τοῦ συνεχίσαντος πλὴν ἄλλων καὶ τὰς καταχρήσεις τῶν προκατόχων του, παρέμεινεν ἐκεῖ πλέον τοῦ μηνός, καθ' ὃν χρόνον ἡ παρουσία του ἦτο ἀπαραίτητος εἰς τὸν κρατοῦντα καὶ τοῦ Ναυπλίου Δράμαλην.

Ὁ κρύφιος λόγος ἐν τούτοις τῆς μετατροπῆς τῶν ἀρχικῶν ἴσως σκέψεων τοῦ Καπετᾶν ἀγᾶ δυνατόν νὰ ἦτο, τὸ ὅτι ἐφοβεῖτο οὗτος — πλησίον τῆς Ὑδρας μάλιστα καὶ τῶν Σπετσῶν εὑρισκόμενος — ὅχι μόνον τὰ ἑλληνικὰ πυρπολικά, ἀλλὰ καὶ τὰ λοιπὰ πλοῖα, καὶ τὰ πλοιάρια ἀκόμη.

Καὶ δὲν ἔχομεν ἀνάγκην νὰ μάθωμεν τοὺς τοιοῦτους τουρκοὺς φόβους ἀπὸ ἱστορικοὺς καὶ χρονογράφους, Ἑλληγας καὶ μὴ.

Περισώθη καὶ παραμένει ἀνέκδοτος ἐν τῷ πρωτοτύπῳ χειρογράφῳ τῆς ἐπίση-

μος και λεπτομερής έκθεσις τοῦ Ἀρχηγοῦ τοῦ Τουρκοαιγυπτιακοῦ ναυτικοῦ ἐπιτελείου.

Μία περικοπή τῆς ἐκθέσεως ταύτης λέγει τὰ ἑξῆς:

«Σύσσωμος ὁ στόλος ἡμῶν ἔπλεεν· ὅταν πλησίον μιᾶς τῶν νησίδων ἐθεάθησαν δύο Ἑλληνικά πλοῖα. Ὅλα τὰ ἔλαφρά μας ἐκινήθησαν ὅπως τὰ καταδιώξουν. Τότε τὸ ἓν ἐκ τῶν δύο Ἑλληνικῶν πλοίων ἔκαμε σημεῖον διὰ καπνοῦ καὶ μετ' ὀλίγον ἐφάνη ἐξερχομένη διὰ μέσου τῶν νησίδων μοῖρα τοῦ Ἑλληνικοῦ στολίσκου. Περὶ τὴν ἐσπέραν τὰ Ἑλληνικά πλοῖα ἐπλησίασαν πολὺ, πυροβολοῦντα καὶ διὰ μικρῶν πυροβόλων. Ἡ ἀμάθειά μας, περὶ τὸ κινεῖσθαι καὶ μάχεσθαι εἰς γραμμὴν, ἔρριψε τὴν ἀταξίαν καὶ τὴν σύγχυσιν εἰς τὸν στόλον μας, καὶ ὦ ἐντροπή! δεκατρεῖς φρεγάτες, δεκαἕξ κορβέτες καὶ 32 ἔλαφρά πλοῖα ἐτράπησαν εἰς ἄτακτον φυγὴν, καταδιωκόμενα ὑπὸ μικρῶν Ἑλληνικῶν πλοιαρίων».

Εἰς τὴν Ἀργολίδα οἱ ἄνδρες τοῦ Δράμαλη ἤρχισαν νὰ πεινοῦν, τὰ δὲ κτήνη νὰ ἀποθνήσκουν. Αἱ μεμψιμοιρίαι μικρὸν κατὰ μικρὸν ὑψώθησαν εἰς κατακρίσεις καὶ εἰς συγκρούσεις. Ἀπειθαρχία καὶ γενικὴ κατακραυγή. Τὴν κατάστασιν ἐπεδείνουν καὶ μουσικοὶ πράκτορες τοῦ Χουρσήτ, ἐνσπεύροντες τὴν ἀπόγνωσιν.

Ὁ Δράμαλης ἤλπισεν ὅτι εἰς τὴν Ἀκρόπολιν τοῦλάχιστον τοῦ Ἄργους θὰ εὐρίσκοντο ἀποταμιεύματα τροφίμων. Ἄλλ' οἱ Τοῦρκοι, φαντασθέντες ὅτι ἐπὶ τέλους τὴν ἐκυρίευσαν, εὗρον αὐτὴν κενὴν ἀνθρώπων, οἷτινες εἶχον κατορθώσει νὰ διαφύγουν ἀπαρατήρητοι, ἀφοῦ ἐξήντηλσαν καὶ τὸ τελευταῖον τοῦ φρουρίου παξιμάδι.

Εἶχε δὲ καὶ κωμικόν τι ἐπεισόδιον ἢ ἐκπόρθησις αὕτη. Ὁπλαρχηγός τις δηλαδὴ ἐκ τῶν γενναιοτέρων, ὅστις ὑπῆρξεν ἐπὶ τινὰ χρόνον καὶ φρούραρχος, εἶχεν ἀποκοιμηθῆ καὶ ἐλησμονήθη. Ὁ θόρυβος τὸν ἐξύπνησεν. Ἐξαφνα δὲ εὐρέθη μεταξὺ πληθους Τούρκων· ἤρπασε τότε αὐτὸς ἐν κατακείμενον καθοῦκι καὶ τὸ ἐφόρεσε· προσποιούμενος δὲ τὸν Τοῦρκον ἐφώναζε δυνατώτερα τῶν ἄλλων καὶ διέφυγε καὶ αὐτός.

Τέλος ὁ Δράμαλης ἀπεφάσισε νὰ ὑποχωρήσῃ πρὸς τὴν Κόρινθον ὅπου καὶ τὴν ἀρωγὴν τοῦ στόλου διὰ τοῦ Κόλπου ἐθεώρει βεβαίαν καὶ τὴν μετὰ τοῦ Χουρσήτ ἐπικοινωνίαν εὐχερεστέραν. Διέδωκεν ὅμως, πολὺ ἐπιτηδεῖως μάλιστα, ὅτι παρασκευάζεται, ὅπως πάσῃ θυσίᾳ προχωρήσῃ πρὸς τὴν Τριπολιτσάν.

Ἄλλ' εἰς τὴν Πελοπόννησον ὑπῆρχε τότε μία στρατηγικὴ κεφαλὴ σκεπτομένη καὶ μία χεὶρ ἐκτελοῦσα.

Ἡ κεφαλὴ ἦτο τοῦ Κολοκοτρώνη καὶ ἡ χεὶρ ἦτο τοῦ Νικηταρά.

Κατανοήσας τὴν πρόθεσιν τοῦ Δράμαλη ὁ Κολοκοτρώνης ἔταξε διαφόρους ἐκλεκτοὺς σωματάρχας εἰς ἐπίκαιρα σημεῖα τῶν Δερβενακίων. Διὰ νὰ μὴ χρονοτριβῆ δὲ εἰς συζητήσεις μετὰ τῶν ἀντιφρονούντων, ἔλαθε καὶ μέτρα τινὰ διὰ τὴν τυχὸν πρὸς τὴν Τριπολιτσάν προέλασιν τοῦ Δράμαλη, χωρὶς νὰ πιστεῦῃ εἰς αὐτήν.

Και ὄντως ὀλόκληρος ἡ Δραμαλιτικὴ στρατιὰ διηρημένη εἰς δύο μοίρας ἤρχισε νὰ κινῆται πρὸς τὴν Κόρινθον, διὰ τῶν στενῶν, δι' ὧν καὶ κατερχομένη διήλθεν ἀμαχητί.

Ἄλλὰ τώρα, εἰς τὰ ἐνδοξότατα αὐτὰ διὰ τὴν ἱστορίαν τοῦ νεωτέρου Ἑλληνισμοῦ Δερβενάκια, ὑπέστη ἀληθῆ ὄλεθρον ὁ Δράμαλης· τόσον εἰς τὰ στενά, τοῦ ἰδίως Δερβενακίου, τοῦ Μαυρορρέμματος καὶ τοῦ Ἁγίου Σώστη, ὅσον κατόπιν καὶ εἰς τὴν Κλεισοῦρα τοῦ Ἁγιανορίου. Καὶ ἡ καταστροφή θὰ ἦτο πλήρης, ἂν ὑπῆρχε πληρεστέρα συνεννόησις καὶ ὀλιγωτέρα λαφυραγωγία.

Ἡ πορεία τῆς στρατείας τοῦ Δράμαλη ἦτο καὶ πάλιν πομπικὴ, προηγουμένων τῶν Δελήδων καὶ πλήθους φωνακλάδων· ἀλλὰ καὶ πολὺ γραφικὴ.

Ἀείμνηστος ἱστοριοδίφης, εἰδικῶς ἀσχοληθεὶς εἰς τὰ τῆς καταστροφῆς ταύτης, ὁ Βαρδουνιώτης, παρέχει τὰς ἐξῆς χαρακτηριστικὰς γραμμάς:

«Περὶ τὸν ὄρθρον τῆς 26 Ἰουλίου ὁ Δράμαλης ἐξώρμησε πανστρατιᾶ διὰ τὰ Δερβενάκια. Τὸ πλῆθος τῶν στρατιωτῶν ἐφαίνετο μακρόθεν ὡς ἐν παμμέγιστον μαῦρον σύννεφον. Ἡ στρατιὰ αὕτη κινουμένη ἐλάμβανε σχῆμα παμμεγέθους καὶ φοβεροῦ δράκοντος. Ἡ πρωτοπορία ἦτο ἡ κεφαλὴ· τὸ σῶμα ἐξετείνεται εἰς τὴν πεδιάδα, ἡ δὲ οὐρά, εἰς τὴν ὁποίαν ἦσαν οἱ πασάδες, ἀλλὰ καὶ ἡ ἐφοδιοπομπὴ καὶ τὰ φορτηγὰ κτήνη, εἶρπεν ἀκόμη πλησίον τοῦ Ἄργους».

Δὲν θὰ ἐπιμείνωμεν εἰς τὰ τῆς μάχης ταύτης, περὶ τῆς ὁποίας πολλὰ καὶ λεπτομερῆ ἔχουν γραφῆ.

Κατ' αὐτὴν κυριολεκτικῶς κατεστράφη ἡ πρωτοπορία τοῦ Δραμαλικοῦ στρατοῦ.

Τὴν μεγαλειτέραν φθορὰν ἐπέφερον ὁ Νικηταρᾶς, προλαβὼν, μετὰ τῶν λοιπῶν σὺν αὐτῷ ὑπερόχων πολεμικῶν παραγόντων, νὰ φθάσῃ ἐπίκουρος καὶ νὰ καταλάβῃ τὸν Ἅγιον Σώστην.

Καὶ ἐδῶ ἠκούσθη πάλιν ἡ κραυγὴ τοῦ Νικηταρᾶ, φοβερὰ τώρα: «Κτυπατε τοὺς Πέρσας».

Τὸ δεύτερον σῶμα τοῦ Δράμαλη ἐστάθη κατὰ τὴν μεσημβρινὴν εἴσοδον τῶν Στενῶν, διὰ νὰ ἴδῃ τὴν τύχην τοῦ πρώτου. Ὑπεχώρησε τότε πρὸς τὸ Ναύπλιον καὶ παρέμεινεν ὀλόκληρον τὴν ἐπιούσαν ἀκινήτου.

Κατὰ τὴν ληφθεῖσαν δὲ ἀπόφασιν, τὴν 28^{ην} τοῦ Ἰουλίου ἐπροχώρησε καὶ αὐτὸ πρὸς τὴν Κόρινθον, λαβὼν ἄλλην διεύθυνσιν, διὰ τῆς Κλεισοῦρας τοῦ Ἁγιανορίου· εἶχε δὲ καὶ ἀσφαλεῖς ὁδηγούς.

Ἄλλὰ νέα πάλιν καταστροφή ἀνέμενε καὶ τὸ κύριον αὐτὸ σῶμα τῆς στρατείας. Ἀναφέρονται ὀνομαστὶ οἱ πεσόντες ἐκ τῶν ἐπιφανῶν Τούρκων· διεξήχθη δὲ τότε καὶ μονομαχία τις μεταξὺ Ἑλληνος ὀπλαρχηγοῦ καὶ τοῦ πρώην Βεζύρη.

Καὶ ἐδῶ πάλιν ὁ Νικηταρᾶς ἐθριάμβευσεν. Εἰς τὸ Ἁγιονόρι δὲ ἐδόθη, κοινῇ

βοή, εἰς αὐτὸν τὸ πρῶτον, ὁ τίτλος τοῦ «Τουρκοφάγου», ὁ ὁποῖος ἐπικρατήσας, ἐπεσκίασε πάντα ἄλλον τίτλον, δι' οὗ ἐχαρκτηρίσθη οὗτος καὶ ἐπισήμως μάλιστα.

Κατὰ τὴν δευτέραν αὐτὴν συμφορὰν ὁ στρατηλάτης Δράμαλης ἐτίμησε τὰ νῶτα ἐκλεκτοῦ, ὡς περιγράφεται, ὄνου, ἐπιτηδειστάτου δὲ «διὰ τὰ σκαρφαλώνη εἰς τὰ κατσάβραχα». Ἄλλὰ καὶ ὁ ὄνος ἐφονεύθη· καὶ τότε ὁ Δράμαλης ἐπροχώρησε πεζὸς καὶ κατώρθωσε τέλος τὰ φθάση εἰς τὴν Κόρινθον μὲ ράκη ἐνδυμάτων καὶ χωρὶς σαρίκι.

Ἐκεῖ δὲ νοσήσας τὸ πρῶτον ἠθικῶς καὶ κατόπιν σωματικῶς ἀπέθανε τὴν ἡμέραν τοῦ Ἁγίου Δημητρίου τοῦ 1922.

Ἄλλὰ καὶ οἱ ἀπὸ τῶν μαχῶν αὐτῶν περισωθέντες ἄνδρες τῆς φοβερᾶς ταύτης στρατιᾶς ἄλλοι ἐφονεύθησαν κατόπιν καὶ τινες κατώρθωσαν τὰ φύγον.

Σημείωμα ἐπίσημον, ἐκ Τουρκικῆς πηγῆς, δοθὲν εἰς τὸν Κολοκοτρώνην καὶ διατυπωθὲν ὑπ' αὐτοῦ, ἀναγράφει ταῦτα:

«28 χιλιάδες ἐμβήκαν εἰς τὴν Πελοπόννησον· 20 χιλιάδες ἄλογα τῆς σέλας, 30 χιλιάδες ἀλογομούλαρα φορτηγὰ καὶ 500 καμήλια. Ὅλα αὐτὰ ἔμειναν εἰς τὴν Πελοπόννησον».

Γέροντες δὲ Ἕλληνες πολεμισταὶ διηγοῦντο κατόπιν, ὅτι «πολλὰ χρόνια ποὺ δὲν ἐλάλησε σ' αὐτὰ τὰ μέρη».

Ἡ βοή καὶ ὁ ἀλαλαγμὸς τῶν Δερβενακιῶν πολὺ ὠμοίαζε πρὸς τὴν θρυλικὴν βοήν, τὴν ὁποῖαν ἀκόμη καὶ τώρα τὰ μεσάνυκτα τὴν ἀκούουν οἱ βοσκοὶ τοῦ διανυκτερεύου εἰς τῆς πλαγᾶς τῶν βουνῶν, τὰ ὅποια στεφανώνουν τὸν Μαραθῶνα, καὶ εἰς τὰ ἐρείπια τοῦ Βρανᾶ.

Ἀμύθητα ἦσαν τὰ ἀπὸ τῆς μάχης τῶν Δερβενακιῶν περισυλλεγένη ἀφύρα. Καὶ σημειώνει ὁ Κολοκοτρώνης:

«Θησαυροὺς καὶ ἄρματα ὠραῖα, τὰ ἐπῆραν οἱ Ἕλληνες. Αὐτὸ τὸ στράτευμα τῶν Τούρκων ἦτον ἔλο πλούσιο, γιὰ τὸ εἶχε πάρει ἀπὸ τὸν θησαυρὸ τοῦ Ἀλῆ πασᾶ ποὺ τὸν ἐπολεμοῦσε».

Εἰς περιγραφὴν τῆς ἐπιούσης τῆς πρώτης μάχης σημειοῦνται τὰ ἐξῆς σχετικὰ:

«Ἐδῶ ἀποσκευαί, πλούσια ἐνδυμασίαι, κιδάρεις, διεσκορπισμέναι σκηναί, σημαῖαι, σάλπιγγες, τύμπανα, λαμπρὰ ὄπλα, πιστόλια, σπαθιά, μάχαιραι, λόγχοι, ἐφίππια, σκευὴ ἀργυρᾶ καὶ χρυσᾶ, πολίτιμοι λίθοι, καὶ ποικίλλα τιμαλφῆ, χρήματα καὶ τροφαὶ τῆδε κακεῖσε. Παρέκει ἵπποι πλανώμενοι ἄνευ ἰπέων καὶ χρεμετίζοντες».

Καὶ τὸ ταμῆιον τοῦ στρατοῦ ἐδῶ ἀπέμεινε καὶ αὐτό.

Καὶ ἀναγράφει ὁ προμνημονευθεὶς χρονογράφος:

«Αἱ δὲ καμήλες γονατισταὶ μετὰ τοῦ φορτίου τῶν ἐφαίνοντο ὡσὰν τὰ προσέφερον εὐλαδῶς εἰς τοὺς νικητὰς τὰ λάφυρα τῶν ἠττηθέντων».

Ἐπίσης μετὰ τὴν δευτέραν μάχην συνεκεντρώθη μέγας ἀριθμὸς λαφύρων, ἰδίως ἐκ τῶν εἰς δώδεκα μεγάλα κιδῶνια, τοῦ φονευθέντος πρῶην μεγάλου Βεζύρη καὶ τοῦ Δράμαλη, μεταφερομένων ἀντικειμένων. Καὶ τί δὲν ἦσαν εἰς τὰ λάφυρα ταῦτα!

Μέσω πολλῶν ἄλλων καὶ σπάθη ἀδαμαντοκόλλητος ἔχουσα τὴν λεπίδα ἐκ πολυτίμου μαύρου Περσικοῦ μετάλλου μετὰ χρυσῆς ἐπιγραφῆς· κατὰ τὴν λαβὴν εἶχεν αὐτὴ ἐν μέγα ρυμπίνι κυκλούμενον ὑπὸ ἑξ ἄλλων τοισούτων· ἡ δὲ θήκη τῆς ἦτο ἐκ καθαροῦ χρυσοῦ ὡς καὶ οἱ θύσανοι. Ἐπίσης ἀργυρᾶ ἐγχειρίδια καὶ γιαταγάνια, πολυτιμοὶ τάπητες καὶ 9 χιλιάδες λίραι. Πλήθος ἀργυρῶν σκευῶν καὶ ἄλλων τιμαλφῶν ἀντικειμένων, ἐν οἷς βεβαίως καὶ χρυσᾶ ὠρολόγια.

Καὶ ὁ ἀναγινώσκων τὴν περιγραφὴν τῶν λαφύρων αὐτῶν, πρὸ παντὸς ὀφείλει νὰ φαντασθῇ τὸ μέγεθος καὶ τὴν ποικιλίαν τῶν δόλων, τῶν καταπιέσεων, τῶν βασιαισμῶν, τῶν ἐγκλημάτων, ἐπὶ σειρὰν αἰώνων, ἐναντίον τῶν Ἑλλήνων, τῶν μόνων παραγόντων τοῦ πλουτισμοῦ τῶν κυριάρχων αὐτῶν, ἀπὸ τοῦ ἀνωτάτου μέχρι τοῦ κατωτάτου.

Πολλὰ ἐκ τῶν λαφύρων ὡς ἦτο φυσικὸν τότε, διηρπάγησαν ὑπὸ τῶν πολεμιστῶν· τῆς τοιαύτης δὲ διαρπαγῆς παρέχει γραφικὴν εἰκόνα ὁ Φωτάκος σημειῶνων τὰ ἑξῆς: «σὰν τὰ μερμήγκια ἔτρεχαν φορτωμένοι λάφυρα. Ὁ ἕνας πῆγγαινε καὶ ὁ ἄλλος ἐρχότανε. Ἐμοίραζαν μὲ τὸ φέσι τὰ φλουριά!»

Παρὰ τὰ ἔκτροπα ταῦτα, ἀπεστάλη εἰς Τριπολιτῶν πλῆθος λαφύρων, φορτωθέντων εἰς 800 ἵππους, 1200 ἡμίονους καὶ 36 καμήλους.

Ὅταν τὰ λάφυρα συγκεντρωθέντα ὑψώθησαν εἰς σωροὺς πρὸς ἀνάλογον διανομήν, παρετηρήθη ὅτι ὁ ἕνας ἐκ τῶν ἀρχηγῶν ἔλειπεν.

Ἦτο ὁ Νικηταρᾶς.

Εἶχεν ἐξαφανισθῆ διὰ νὰ μὴ ἀναγκασθῇ νὰ λάβῃ τι ἐκ τῶν λαφύρων.

Τέλος, κοινῇ βοῇ παρακληθεῖς, συγκατετέθη νὰ λάβῃ μίαν σέλαν, ἕνα σπαθὶ καὶ μίαν ξυλίνην ταμπακέραν μὲ γλυφάς.

Καὶ τὴν μὲν σέλαν ἐδώρησε κατόπιν εἰς φίλον συμπολεμιστὴν του, τὴν δὲ ξυλίνην ταμπακέραν ἀπέστειλεν εἰς τὴν σύζυγόν του, τὴν θυγατέρα τοῦ περιφήμου ἀρχιαρματοῦ τοῦ Μωριά, τοῦ Ζαχαριά. Ἐδημοσιεύθη δὲ κάποτε ἡ πρὸς τὴν σύζυγόν του ταύτην ἐπιστολή του, εἰς τὴν ὁποίαν τῆς ἔγραφε: «Τὴν στέλνω σὲ σένα πρὸς ἀγαπῶ ὕστερα ἀπὸ τὴν Πατρίδα. Λάβε τὴν γιὰ νὰ μὲ θυμᾶσαι». Περὶ δὲ τοῦ ξίφους τοῦ Νικηταρᾶ ἔχει γίνεαι μεγάλη συζήτησις, ἐκ τῆς ὁποίας ἐξάγεται, ὅτι μόνον τὸ ἔλασμα ἦτο πολύτιμον.

Τὴν σπάθην ταύτην ὁ Νικηταρᾶς ἀπέστειλε χάριν τῶν ἀναγκῶν τοῦ στόλου εἰς τὴν Ὑδραν, ἀφοῦ χρήματα δὲν εἶχεν.

Ἄλλ' οἱ πρόκριτοι τῆς Ὑδρας εἰς θαυμασίαν ἐπιστολὴν περισωθεῖσαν τοῦ ἔγρα-

ψαν, ὅτι τὸ σπαθί αὐτό, μόνον ὅταν τὸ κρατῆ τὸ χέρι τοῦ Νικηταρά, ἔχει ἀξίαν. Ἄς μὴ τοῦ τὴν ἀφαιρέσῃ λοιπόν».

Εἰς τὸν χρόνον αὐτὸν ἀνάγεται καὶ ἡ παροιμιώδης δωρεὰ ὑπὸ τοῦ Νικηταρά, ἐνὸς μικροσώμου λευκοῦ ἵππου «χωρὶς οὐρά», πρὸς τὸν λαϊκὸν σιχουργὸν τοῦ Ἁγῶνος, τὸν περιβόητον Τσοπανᾶκον.

Ἐπειδὴ τοιαύτας ἐμπνεύσεις φαίνεται ὅτι εἶχεν ὁ Νικηταράς, δὲν δυσκολευόμεθα νὰ πιστεῦσωμεν, ὅτι ἰδέα ἰδική του ἦτο, ὅπως, προκειμένου ν' ἀποσταλῆ ἀναμνηστικὸν τι δῶρον εἰς νῆσον τινά, προτιμηθῆ πρὸς τοῦτο μία καμήλα.

Καὶ συνεκεντρώθησαν οἱ μὴ ταξειδευμένοι νησιῶται αὐτοί, εἰς τὸ μουράγιο, διὰ ν' ἀποθauμάσουν τὸ παράδοξον αὐτὸ ζῶον τὸ ὁποῖον ἤγγούον.

Καὶ προσελήθη τότε ὁ πρωτόγερος, ὁ ὁποῖος ἀπεφάνθη, ὅτι εἶναι: «λαγὸς χιλίων ἐτῶν» (χιλιοχρονήτικος).

Τῆς ἀφιλοκερδείας τοῦ Νικηταρά καταφανῆ ἀλλὰ καὶ ἐκπληκτικὴν ἀπόδειξιν, ἄς μὴ ζητήσῃ τις οὔτε εἰς τὰς παραδόσεις τῶν χρόνων τοῦ Ἁγῶνος, οὔτε εἰς σχετικὰς τοιαύτας ἀναγραφὰς ἱστορικῶν καὶ χρονογράφων.

Περὶσώθη ἐν πρωτοτύπῳ ἐπιστολῇ του γραφεῖσα τρία ἔτη κατόπιν καὶ ἀποσταλεῖσα πρὸς τὴν Ἐπιτροπὴν Ζακύνθου, τὴν ὁποίαν ἐπιστολὴν εἶχομεν τὴν τύχην νὰ ἀνεύρωμεν.

Αὕτη περιέχει τὰ ἐξῆς:

«Τὰ κιάλε ποῦ μοῦ ἐστείλατε μὲ ὠφελεῖ μεγάλως διὰ τὸν Ἱμπραήμη. Μοῦ ἦτον »ὄμως ἀναγκαιότατον καὶ ἓνα ὠρολόγι διὰ νὰ ρεγολάρωμε εἰς τοὺς πολέμους. Ὅθεν »καὶ ὅπως ἀγαπάτε κάμετε. Σὰς ἀσπάζομαι ἀδελφικῶς καὶ μένω.

ΝΙΚΗΤΑΣ ΣΤΑΜΑΤΕΛΟΠΟΥΛΟΣ»

Μετὰ τῆς ἐπιστολῆς ταύτης περιεσώθη καὶ ἡ ἀπόδειξις παραλαβῆς, δοθείσης ὑπὸ τοῦ πρὸς τοῦτο ἀποσταλέντος ἐπίτηδες ἀνθρώπου του.

«Ἐλαβον ἐγὼ ὁ ὑποκάτωθεν σημειούμενος ἓνα ὠρολόγιον ἀσημένιον περικλεισμένον εἰς ἓνα κουτί χάρτινον καὶ καλὰ βουλωμένον ἀπὸ τὰ δύο μέρη μὲ τσέρασπάνεα, ὡς θέλει βουλωθῆ καὶ τὸ παρὸν μὲ τὴν ἰδίαν βούλα, καὶ ὑπόσχομαι νὰ τὸ παραδώσω αὐτὸ τὸ βουλωμένον κουτίον μὲ τὸ ὠρολόγιον, πρὸς τὸν Στρατηγὸν Νικήταν Σταματελόπουλον, μὲ τὸ καλὸν ἐκεῖ φθάσιμόν μου».

Ὁ Νικηταράς ἀπέθανε δεινῶς πάσχων εἰς τὸν Πειραιᾶ κατὰ τὸ ἔτος 1849, ἀφήσας εἰς τὴν οἰκογένειάν του μέγα ὄνομα καὶ μεγάλην δυστυχίαν.

Ἐτάφη εἰς τὰς Ἀθήνας.

Δὲν κατώρθωσα νὰ εὕρω τὸν τάφον του. Πιστεύω δὲ ὅτι οὔτε ἄλλος τις θὰ κατορθώσῃ τοῦτο.

Ὁ μὴ ἀμέτοχος ὅμως τοῦ Ἑλληνικωτάτου γνωρίσματος: τοῦ σεβασμοῦ πρὸς τοὺς τάφους, ἄς παρηγορηθῇ διὰ τῆς σκέψεως, ὅτι διὰ τὸν Νικηταρᾶν πᾶσα ἡ Ἑλληνικὴ γῆ ἔχει ἀνοικτὰς τὰς ἀγκάλας.

Εἶτα ὁ Γεν. Γραμματεὺς τῆς Ἀκαδημίας ἀναγινώσκει τὴν ἐξῆς ἔκθεσιν:

ΚΥΡΙΕ ΠΡΟΕΔΡΕ,
ΚΥΡΙΑΙ ΚΑΙ ΚΥΡΙΟΙ,

Τὴν ἐπίσημον ταύτην συνεδρίαν τῆς Ἀκαδημίας ὑπηγόρευσαν δύο λόγοι, ὅχι ἄσχετοι πρὸς ἀλλήλους. Πρῶτον μὲν ὅπως ἐκδηλώσωμεν εὐλαβῶς τὸν ὀφειλόμενον πρὸς τοὺς ἀθανάτους ἐλευθερωτὰς τῆς Πατρίδος σεβασμόν, ἔπειτα δὲ διὰ νὰ ἐκπληρώσωμεν νέα καθήκοντα, τὰ ὁποῖα εἶτε ἀνελάβαμεν ἡμεῖς, εἶτε μᾶς ἀνέθεσε μετ' ἐμπιστοσύνης ἡ Πολιτεία.

Ἀληθῶς ὁ πρὸς τὸν ἱερὸν ἀγῶνα σεβασμὸς θ' αὐξάνεται, Κύριοι, συνεχῶς ἐφόσον ἀναπτύσσεται καὶ παιδεύεται τὸ Ἔθνος, μέχρις οὗ δηλαδὴ καὶ ὁ τελευταῖος πολίτης αἰσθανθῇ τὴν ἀνεκτίμητον ἀξίαν τῆς ἐλευθερίας ἀφ' ἑνός, τὴν ἀσύγκριτον εὐγένειαν τῆς φυλῆς του ἀφ' ἑτέρου. Καὶ εἰς τοῦτο θὰ συντελέσῃ πρῶτον ἡ διοίκησις ἡ χρηστὴ καὶ κατόπιν ἡ ἐκπαίδευσις, ἡ ἐπιστήμη καὶ ἡ τέχνη.

Ἡ Ἀκαδημία, ἐννοεῖται, κυρίως ἀποδλέπει εἰς τὴν βαθυτέραν ἐξερεύνησιν τῶν ἱστορικῶν τῆς Ἐπαναστάσεως πηγῶν. Τὰ διπλωματικὰ ἀρχεῖα τῶν μεγάλων Κρατῶν, π. χ. τὰ τόσο ἐνδιαφέροντα τῆς Καγ'ελλαρίας τῆς Βιέννης, δὲν ἐξητάσθησαν εἰσέτι συστηματικῶς. Τὸ δὲ θλιβερώτερον, ὅγκοι δλόκληροι ἐγγράφων κατὰκείναι καὶ σήπονται μεταξύ μας, ἀνέκδοτοι ἀκόμη. Οἱ μελετήσαντες τοὺς τρεῖς ἐκδοθέντας τόμους τοῦ ἀρχείου τῶν Κουντουριωτῶν κατανοοῦν ἀμέσως πόσον ἀπαραίτητος εἶναι πρὸς οἰανδήποτε νέαν περὶ τοῦ Ἀγῶνος συγγραφὴν νὰ ἴδουν ἐπίσης τὸ φῶς τὰ ἔγγραφα καὶ ἄλλων τῆς Ἐπαναστάσεως πρωταγωνιστῶν, π. χ. τοῦ Ὑψηλάντου καὶ τοῦ Μαυροκορδάτου. Ἡ Ἀκαδημία, ἀναγράφασα πίστωσιν 10 χιλ. δραχμᾶς ἐκ τῶν ὀλιγοστῶν τῆς πόρων πρὸς ἐκδοσιν τοιούτων πηγῶν, ἀναμένει τοὺς Ζωσιμάδεις ὅσοι θ' ἀνοίξουν τὸ βαλάντιον πρὸς φωτισμὸν τοῦ γένους.

Ἄλλ' ἐκτὸς τῶν ἀρχεῖακῶν τούτων ἐργασιῶν ἀπεβλέψαμεν Κύριοι, καὶ εἰς ἄλλον θερμουργότερον σκοπὸν. Καθήκον εὐγνωμοσύνης εἶναι βεβαίως νὰ γνωρίσωμεν πᾶσαν λεπτομέρειαν τῶν φοβερῶν τῆς ἐπαναστάσεως περιπετειῶν, οἰοδῆποτε γεγονὸς τοῦ βίου τῶν ἡρώων.